

۵-۱-۴- ارائه کلیات چارچوب پیشنهادی برای توسعه و عمران حوزه نفوذ

توجه به حوزه نفوذ شهری به همراه تحلیل موقع و مقر هر شهر از الزامات طرح‌های توسعه و عمران جهت ارائه چارچوبی پایدار برای رشد و توسعه است. برنامه‌ریزی فضایی به مکان‌یابی فضایی توسعه به گونه‌ای می‌پردازد که بهترین و بیشترین اثر را در تدوام و نشر توسعه به فضاهای مجاور و دورتر داشته باشد و در کنار آن بخش وسیعی از منطقه را نیز منتفع سازد.

هر شهر و محدوده پیرامون و وابسته آن تشکیل سیستمی ارگانیک را می‌دهند که اجزای آن دارای ارتباط و وابستگی‌های تنگاتنگی به یکدیگر دارند. با بهره‌گیری از نگرش سیستمی می‌توان به ایجاد پویایی در این نظام ارگانیک یاری‌های فراوان رساند. نظریه‌های سیستمی که از پیشرفت‌های شگرف علمی در قرون اخیر و بخصوص در قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم مایه می‌گیرند، تأکید بسیاری بر سلسله مراتب داشته‌اند. در گذشته نیز اغلب طبقه‌بندی‌هایی که از طبیعت و عوامل آن و به طور کلی از هستی صورت می‌پذیرفته، مبتنی بر اصل سلسله مراتب و باور به آن بوده است. سلسله مراتبی که سه‌روردی، فیلسوف ایرانی از قول ایرانیان باستان نقل می‌کند و به موجب آن وجود را مرکب از سلسله مراتبی که در پایین آن موجودات دنیای اسفل و در فوقانی‌ترین طبقه آن انوار مجرد قرار گرفته‌اند، از نمونه‌های نشانگر قدمت این طرز تفکر در مشرق زمین است.

نظریه‌های سیستمی نیز بر اصل سلسله مراتب به عنوان نقشی که بر روی کلیه پدیده‌ها و حومه‌ها گسترده است، تأکید بسیار دارند. از دیدگاه کوستلز هیرارشی^۱ (سلسله مراتب) به معنی نظام مخصوصی است که در آن کنترل جامع در نوک یک شاخه‌بندی تمرکز یافته و به پایین گسترش می‌یابد.^۲

1- Hierarchy

^۲- فرهاد، مهدی، نگرش سیستمی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲، ص ۷۲

این نظام از سازمان‌های (ارگان‌های اصلی و فرعی) بسیاری تشکیل شده که هر یک به تبع جایگاه خود، نقش و وظیفه خاصی دارند و البته هر سازمان "بدون توجه به آنکه در چه سطحی است، دارای درجه‌ای از خودمختاری است و بنابراین واحدهای عملکردی در هر سطح از این سلسله مراتب دارای دو وجه هستند. وجهی از آنها که رو به بالای سلسله مراتب قرار دارد و نمایشگر یک جزء از یک کل است و چهره‌ای از آنها که رو به پایین سلسله مراتب است و خود یک کل به شمار می‌رود.^۱"

با توجه به آنچه گفته شد، در این بخش به ارائه تعریف سازمان فضایی و ارائه چهارچوب مناسب جهت ساماندهی و نظم بخشی حوزه نفوذ پرداخته می‌شود. ساماندهی حوزه نفوذ، تحقق ارتباطات و تعامل سازنده میان سکونتگاه‌های واقع در حوزه نفوذ با یکدیگر و با شهر را دنبال می‌کند و اهداف اصلی آن رشد و توسعه یکپارچه شهر همراه با محیط اطراف خود، تعادل و توازن می‌باشد. از طرف دیگر، ساماندهی به دخالت آگاهانه و ارادی برای سازماند کردن روابط بین انسان، فعالیت و محیط طبیعی نیز تعبیر می‌شود و از این دیدگاه به ارائه سازمان فضایی - کالبدی در سطوح منطقه می‌پردازد که در جهت پراکنش موزون و متعادل نظام استقرار انسان (جمعیت و جوامع) فعالیت (اجتماعی - اقتصادی) و محیط حرکت می‌نماید.

بنابراین، سازمان فضایی به معنی ترتیب و نظم واحدهای یک مجموعه مشخص و هدفمند در راستای عملکردهای عمومی مجموعه می‌باشد. در این راستا رویکرد فضایی - کالبدی بر ابعاد مکانی برنامه‌ریزی توسعه به ویژه در زمینه موقعیت، فاصله‌یابی، مقیاس و اندازه، توزیع و پراکنندگی و سلسله مراتب تأکید دارد. بدون توجه به ابعاد فضایی و کالبدی، توسعه در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی آثار نامطلوبی داشته و به پایداری لازم منجر نخواهد شد.

^۱ - فرشاد، مهدی، نگرش سیستمی، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲، ص ۷۲

در فرآیند توسعه شهری و منطقه‌ای توجه به روستا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی اهمیت دارد. از نکاتی که بر اثر مطالعه شبکه شهرها و روستاها آشکار شده است "پیوستگی شهرها و روستاها به ویژه در روستاهای پرجمعیت است. به عنوان مثال قریب به تمام زمین‌های قابل کشت آبی مناطق گوناگون کشور در پیرامون شهرها در شعاع ۱۰ کیلومتری و حداکثر ۲۰ کیلومتری- و در هر حال داخل حوزه نفوذ مستقیم شهر- واقع شده‌اند. افزون بر این روستاهای بزرگ و پرجمعیت نیز در همین اراضی استقرار دارند. نتیجه آنکه شهرهای ایران همواره با دو خطر بزرگ مواجه هستند.

یکم: تخریب زمین‌های حاصلخیز با گسترش برنامه‌ریزی نشده با شهر. دوم: گسترش تدریجی روستاهای گاهی بسیار بزرگ پیرامون شهرها و پیدایش نوعی شهرنشینی ناخواسته^۱. از اینرو در تهیه طرح‌های شهری از نوع جامع، می‌باید به طور همزمان و یکجا به برنامه‌ریزی محدوده اطراف شهر و روستاهای واقع در آن پرداخته شود. در واقع با توجه به اصل مکمل بودن فضاها و مکان‌ها، توسعه شهری بدون توسعه محدوده پیرامونی مفهوم نخواهد داشت. سکونتگاه‌های امروزی به صورت نظام‌های باز عمل می‌کنند، به ویژه سکونتگاه‌های شهری و روستایی که به دلیل ارتباط متنوع و گسترده‌ای که با یکدیگر دارند، به شدت تحت تأثیر یکدیگرند و بهم وابستگی و نیاز دارند.

در نهایت با عنایت به آنچه گفته شد، جهت ارائه چارچوب مناسب برای توسعه و عمران حوزه نفوذ شهر و نیل به انتظام فضایی- کالبدی، ارائه سطح‌بندی فضایی الزامی است. سطح‌بندی عبارت است از تعیین لایه‌های یک سازمان که بر حسب تفکیک مقیاس‌های کمی، واحدها را در سطوح مشابه سازماندهی کند. دامنه‌های کمی به گونه‌ای انتخاب می‌شوند که اختلاف سطوح، اختلاف کیفی و عملکردها را بیان نماید. سطح‌بندی می‌تواند به صورت روابط منسجم از کوچک به بزرگ و نظم

^۱- توفیق، فیروز، آمایش سرزمین، تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران- ۱۳۸۴

سلسله مراتبی باشد. مقیاسی که حد رشد یک کانون است در سازمان فضایی معین می‌گردد و به اصطلاح سطح سازمانی آن خوانده می‌شود.

در کشور ما معمولاً در تدوین شبکه سکونتگاهی در طرح‌های کالبدی، از روش شناسی وزارت جهاد سازندگی وقت در طرح‌های موسوم به "ساماندهی فضاها و سکونتگاه‌های روستایی" که در سال ۱۳۷۸ به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری نیز رسیده، پیروی شده است. در این طرح‌ها، معمولاً شبکه خدمات‌رسانی روستا، گذشته از روستاهای منفرد به صورت حوزه، مجموعه و منظومه سازمان یافته و سپس به شبکه شهری متصل شده است.^۱

تعریف الگوی تقسیمات کالبدی پیشنهادی:

همانگونه که بیشتر در مطالعات حوزه نفوذ بررسی شد، در منطقه پیرامون شهر قره درجین با در نظر گرفتن عوامل شش گانه مؤثر در شناسایی حوزه نفوذ (تقسیمات کشوری، عوامل جغرافیایی مؤثر بر ارتباط و مراجعات ساکنین، مراکز عمده خدماتی موجود در منطقه مورد مطالعه، شبکه ارتباطی موجود در منطقه و الگوی مراجعات خدماتی ساکنین منطقه)، روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم و غیر مستقیم این شهر به شرح زیر شناسایی گردیدند:

الف) روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم: روستاهایی که حداقل یک مورد مراجعه مستمر به شهر قره درجین دارند. از میان ۳۹ روستای بخش قره، ۲۶ روستا از چنین وضعی برخوردارند که عمده آنها در دهستان درجین سفلی واقع شده‌اند.

^۱ - توفیق، فیروز، آسایش سرزمین، تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران - مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران - ۱۳۸۴

ب) روستاهای واقع در حوزه نفوذ غیرمستقیم: روستاهایی که هیچ مراجعه خدماتی مستمر به شهر قروه در جزیین ندارد و در اولویت اول به مرکز خدماتی دیگری مراجعه می کنند. ۱۳ روستای دیگر بخش قروه نیز از چنین وضعیتی برخوردارند.

همچنین از کل ۷۵۹ کیلومتر مساحت این بخش، ۲۷۰ کیلومتر آن در حوزه نفوذ مستقیم و ۴۸۹ کیلومتر آن در حوزه نفوذ غیرمستقیم قرار گرفته اند. اما از کل جمعیت ساکن در این بخش، ۵۶/۳۹ درصد در حوزه نفوذ مستقیم و ۴۳/۶۱ درصد آن در حوزه نفوذ غیرمستقیم شهر قروه در جزیین سکونت دارند.

در کنار بررسی ها و نتایج فوق، در این بخش به ارائه نتایج سطح بندی پیشنهادی طرح های فرادست این شهر شامل طرح ساماندهی فضاها و مراکز روستایی استان همدان و طرح ساماندهی فضاها و سکونتگاه های روستایی بخش قروه در جزیین نیز پرداخته می شود.

طرح ساماندهی فضاها و سکونتگاه های روستایی بخش قروه در جزیین:

در این طرح، کل بخش قروه در جزیین به عنوان یک منظومه با مرکزیت شهر قروه در جزیین معرفی شده است که از سه مجموعه روستایی قروه در جزیین و مجموعه های روستایی شاهنجرین و کرفس و هشت حوزه روستایی کرفس، عین آباد، سنقرآباد، شوند، سوزن، عمان، سایان، پشتجین و پیرامون قروه تشکیل شده است.

طرح ساماندهی فضاها و مراکز روستایی استان همدان:

در این طرح، منظومه قروه در جزیین در خرده ناحیه رزن قرار گرفته و از سه مجموعه پیرامونی قروه در جزیین، چانگرین و کرفس و از نه حوزه پشتجین، پیرامونی قروه در جزیین، سایان، عمان، چانگرین، سنقرآباد، سوزن، عین آباد و کرفس تشکیل شده است.

طرح توسعه و عمران شهر قروه درمیزین
 شهرسازی آنلاین- پایگاه تخصصی شهرسازی ایران
 www.shahrsazionline.com

جدول شماره ۱-۴۵۱: سطح بندی فضاها و مراکز روستایی بر اساس طرح ساماندهی فضاها و سکونتگاههای روستایی استان همدان

خرده ناحیه	منظومه	مجموعه	حوزه	آبادی	
رزن	رزن	درمیزین	حکان	مزرعه صارم	
				زاکان	
				حکان	
				لات (سیلک)	
				درمیزین	
			درمیزین	نظام آباد	
				دولوجردین	
				پشت جین	نوده
					پشتجین
					نیر
	کاج				
	پیربک				
	قروه درمیزین	پیرامونی	سایان	سایان	
				مزرعه گیودره	
				بهکندان	
				رکین	
				سلیلک	
		عمان	عمان		
			احمدآباد		
			گمندان		
رازین					
ولاشجرد					
قروه درمیزین	چانگرین	چانگرین	شنجور		
			وسمق		
			چانگرین		
			قراقبه		
			پیکان		
	سنقر آباد	جاورسجین			
		سنقرآباد			
		نموزان			
		زهران			
		مسینک			
کرفس	کرفس	کرفس	سوزن		
			سوزن		
			منوچهر		
			عین آباد		
			شوند		
	کرفس	سنگران کوه			
		کرفس			
		گل تپه			
		تاکین			
		دمورچی علیا			
ینگجه کرفس					
طرح توسعه و عمران شهر قروه درمیزین					

برای ارائه سطح بندی روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم در این طرح، با در نظر گرفتن موارد ذکر شده و با توجه به مقیاس طرح های فرادست تهیه شده، در این گزارش از سطح بندی پیشنهادی طرح ساماندهی فضاها و سکونتگاه های روستایی بخش قره درجزین به دلیل مقیاس خردتر و انجام مطالعات و ارائه پیشنهادات آن در سطح بخش استفاده خواهد شد.

تعریف الگوی سطح بندی پیشنهادی:

- سطح اول تقسیمات پیشنهادی: روستا

با توجه به انواع روستاهای موجود در حوزه نفوذ و نظر به اهمیت اقتصادی سکونتگاه ها که نهایتاً در تولید ملی نقش دارند، به نظر می رسد تعریف روستا به عنوان مبدأ سطح بندی و فارغ از اندازه جمعیتی آن به شرح زیر باشد:

هر منطقه به دور از هر عنوان و اسمی اعم از مزرعه، مکان، ده، آبادی، قریه، دهکده و یا هر اسم دیگر که جمعیت ساکن و مداوم داشته و خارج از محدوده شهر واقع شده باشد، روستا نامیده می شود. اشتغال به هر فعالیتی - اعم از کشاورزی، دامداری، باغداری، صنعت، خدمات و جز اینها - مغایرتی با تعریف روستا ندارد و نباید به عنوان عاملی موجب بلا تکلیف ماندن برخی از نقاط دارای سکنه شود.

- سطح دوم تقسیمات پیشنهادی: حوزه

اجتماعی از چند آبادی همجوار و مرتبط در قلمرو جغرافیایی همگن با عملکردهای بالنسبه همسان با یک کانون جمعیتی برتر را شامل می شود که جمعیت آن نیز تا ۵ هزار نفر می باشد. معمولاً در تعیین حوزه های روستایی سعی بر آن است که محدوده ها منطبق بر سطوح اداری دهستان ها انتخاب شوند،

لیکن در بعضی موارد به دلیل محدودیت‌های مختلف به ناچار محدوده‌های حوزه‌های روستایی فراتر از سطح دهستان یا کوچکتر از آن تعیین می‌شوند.

- سطح سوم تقسیمات پیشنهادی: مجموعه

مجموعه روستایی، تجمعی از چند حوزه روستایی است که به دلایلی به هم پیوسته یا وابسته هستند و حوزه نفوذ کنونی یا آتی مرکز برتر روستایی را تشکیل داده‌اند. در تعیین مجموعه‌های روستایی معیارهایی از قبیل آستانه‌های جمعیتی، شعاع دسترسی آبادی‌ها به مرکز مجموعه، شرایط اجتماعی و فرهنگی، شرایط طبیعی، نوع و نحوه راه‌های ارتباطی و وضعیت تقسیمات سیاسی و اداری دخیل هستند. حداکثر جمعیت مجموعه روستایی ۱۲ هزار نفر می‌باشد.

- سطح چهارم تقسیمات پیشنهادی: منظومه

از تجمع چند مجموعه روستایی شکل می‌گیرد. وسیع‌ترین قلمرو جغرافیایی برای عملکرد یکپارچه و پوشش خدماتی در محیط روستایی است که با مرکزیت حداقل یک کانون شهری یا روستایی بزرگ شکل گرفته است.

نهایتاً با توجه به مطالعات انجام شده در طرح ساماندهی فضاها و سکونتگاه‌های روستایی بخش قره درمیزین و نیز مطالعات میدانی انجام شده توسط مشاور و انسجام مراجعات خدماتی روستاها در حوزه نفوذ شهر، سلسله مراتب سکونتگاهی پیشنهادی طرح مذکور در برنامه‌ریزی حوزه نفوذ ملاک عمل قرار می‌گیرد.

راه‌یافت‌های توسعه نواحی روستایی و ایجاد تحرک در سکونتگاه‌های روستایی حوزه:

- تأکید بر توسعه کشاورزی به خصوص کشت آبی از طریق استفاده از اراضی مستعد موجود و جلوگیری از هدر رفتن آب‌های جاری منطقه.

- ایجاد تسهیلات لازم برای بهره‌مندی از انواع خدمات که این امر به نوبه خود منجر به بالا رفتن سطح سواد و بهداشت عمومی شده و مهاجرت‌های ناخواسته به شهر و روستاهای دیگر را کاهش داده و از مراجعات متعدد برای دریافت خدمات سطوح پایین به روستاهای بزرگتر و شهرها می‌کاهد.

- تأمین خدمات اجتماعی اساسی برای شهر که در این رابطه تغذیه، مراقبت‌های بهداشتی، درمانی و آموزشی از اهمیت برخوردارند که تثبیت جمعیت روستایی را نیز به دنبال خواهد داشت.

- متنوع ساختن اقتصاد روستایی، ایجاد تنوع در اقتصاد روستایی به اشکال مختلف مانند ایجاد صنایع دستی و صنایع سبک روستایی که جهت تکمیل امکانات اشتغال در کشاورزی شده و سرمایه‌اندکی را نیز می‌طلبد.

سیاست‌های بخش کالبدی- فضایی برای بخش قره درجین بدین شرح می‌باشد:

- تهیه طرح‌های توسعه و هدایت کالبدی روستایی و شهری.

- بهبود شبکه آب آشامیدنی و فاضلاب روستاها.

- بهبود روش‌های جمع‌آوری و دفع زباله‌های شهری و روستایی.

- افزایش سطح فضاهای سبز و تفریحی.

- توسعه و تجهیز امکانات و خدمات زیربنایی روستا بر اساس ضوابط مصوب.

- افزایش ضریب ایمنی روستاها در برابر سیل و زلزله.

- بهبود و تقویت شبکه راه‌های اصلی و تقویت پایانه‌های حمل کالا و مواد معدنی.

- بهره‌وری آبادی‌های دارای بالای ۲۰۰ نفر ساکن از آب آشامیدنی، ارتباط مخابراتی، راه

روستایی مناسب و خانه بهداشت.

- اولویت دادن به بهسازی روستاهای دارای جمعیت.

- ساماندهی خدمات‌رسانی روستاهای پراکنده.

- تقویت مراکز خدمات‌رسانی (مجموعه‌ها و حوزه‌های روستایی).

- تقویت نظام مهندسی روستاها و ارتقاء کیفیت ساخت و سازها.

برنامه‌ها و طرح‌های فضایی - کالبدی بدین شرح ارائه می‌گردند:

طراحی شبکه دسترسی و سلسله مراتب آن با توجه به توزیع فضایی سکونتگاه‌ها

- در طراحی شبکه دسترسی با توجه به قابلیت‌های محیطی و کاربری‌ها و فعالیت‌های پیشنهادی در

طرح ساماندهی اولویت خروج از انزوای ارتباطی و اتصال بخش شمالی به شبکه‌های بین استانی مدنظر

است که بر این اساس پروژه‌های زیر پیشنهاد شده است:

- آسفالت نمودن راه‌های شوسه در کلیه روستاهای منطقه تا افق طرح.
- توسعه شبکه راه‌های بین شاهنجرین - کرفس و روستای گزل دره در استان مرکزی و اتصال دو منطقه با همدیگر.
- توسعه و ایمنی‌سازی راه بین معدن آهک تا سه راه ساوه.
- احداث راه بین روستایی حکان تا راه چهارخطه رزن - آوج.
- انتقال ترافیک کارخانه سیمان از داخل روستاهای جنوبی به سوی روستاهای شمالی و از آن طریق به خارج محدوده مورد مطالعه.

▪ ایجاد پارکینگ ویژه (به همراه تأسیسات لازم برای تعمیرات) وسایل حمل و نقل سنگین کارخانه سیمان در محدوده کارخانه.

▪ ایجاد تعمیرگاه‌های کوچک در روستاهای مبادی ورودی بخش (کرفس، کاج و درجین) برای وسایل حمل و نقل جاده‌ای.

برای تجهیز مراکز و فضاهای روستایی منطقه با توجه به نتایج سطح‌بندی فضایی پروژه‌های زیر برای روستاهای بخش پیشنهاد می‌گردد:

- گازرسانی به کلیه روستاهای بخش تا افق طرح.
- توسعه زیرساخت شبکه برق (افزایش ظرفیت شبکه ترانس‌ها) در مناطق شمالی و اطراف شهر قره درجین و مراکز مجموعه‌ها (کرفس، شاهنجرین و سمنق).
- پروژه‌های آبرسانی و بهبود شبکه آب آشامیدنی کلیه روستاهای بخش.
- پروژه‌های فاضلاب روستایی برای روستاهای دارای بیش از صد خانوار.
- احداث دبیرستان در روستاهای عین آباد، درجین، عمان و سنقرآباد.
- احداث شرکت تعاونی در روستای نیر.
- احداث خانه بهداشت در روستای جاورسجین، مزرعه صارم و تاکین.
- احداث بانک در روستای کرفس.
- احداث پمپ بنزین در روستای کرفس.
- احداث مجموعه ورزشی در روستاهای شاهنجرین و کرفس.
- احداث کتابخانه در روستاهای شاهنجرین و کرفس.

بررسی تجارب برخی از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که آنها از روش‌های متعددی همچون بکارگیری کشاورزی کاربر با استفاده از نیروی انسانی در زمینه ایجاد تسهیلات اجتماعی همچون محل مدرسه و ساختمان درمانگاه استفاده کرده‌اند. همکاری در این پروژه‌ها می‌تواند برای کشاورزان و سایر کارگران روستایی اشتغال و درآمد بیشتری به همراه داشته باشد. همچنین با ایجاد توسعه صنایع سبک، از نیروی خودیاری محلی جهت ایجاد اشتغال روستایی و از بین بردن بیکاری استفاده می‌شود. این عوامل زمینه محلی توسعه روستایی را فراهم می‌کند و استفاده از چنین روش‌هایی می‌تواند منابع قابل توجهی را برای تعداد زیادی از روستاییان به همراه داشته باشد.

شهرسازی آنلاین